

**ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
(Ε.Ε.Ε.Π.)**

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΙΑΜΑΝΤΙΚΟΣ - ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΛΑΜΠΡΙΔΗΣ

**Η Αναζήτηση της Ειρήνης στο Αιγαίο: Μια Συνολική Αποτίμηση της
Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης και Ασφάλειας στις Ελληνοτουρκικές
Σχέσεις**

WP. B08/04

ATHENS 2004

«Η Αναζήτηση της Ειρήνης στο Αιγαίο: Μια Συνολική Αποτίμηση της Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης και Ασφάλειας στις Ελληνοτουρκικές Σχέσεις»

Διαμαντικός Κωσταντίνος

(Μεταπτυχιακό Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Τμήμα ΠΕΔΔ)

Λαμπρίδης Παναγιώτης

[Υποψήφιος Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Αθηνών, Τμήμα ΠΕΔΔ,

MSc. London School of Economics (LSE)]

Αντί Προλόγου. Ο Ορισμός του Πολέμου και η Αναζήτηση Εναλλακτικής Λύσης.

Έχει παρατηρηθεί μια υπολανθάνουσα δυσκολία στο να οριστεί ως έννοια ο «πόλεμος». Η δυσκολία αυτή έγκειται στην διαφοροποίηση που υπάρχει ανάμεσα στους πιο γενικούς και περιεκτικούς ορισμούς και σε αυτούς που εστιάζουν σε μια στενότερη εννοιολογική περιοχή. Αναδύεται, λοιπόν, το εφιαλτικό ερώτημα, εάν η Ελλάδα βρίσκεται όντως σε σύγκρουση με την Τουρκία. Ο πιο περιεκτικός ορισμός του πολέμου θεωρεί τον πόλεμο ως μέρος ενός πιο γενικού φαινομένου των ανθρωπίνων σχέσεων που ονομάζεται «σύγκρουση». Η σύγκρουση συμπεριλαμβάνει όλες τις φανερές ή κεκαλυμμένες, ανταγωνιστικές και καταναγκαστικές σχέσεις που αφορούν όσα ανθρώπινα όντα αλληλεπιδρούν ως άτομα και ως ομάδες, αδιάφορα αν η βία που χρησιμοποιείται είναι φυσική ή ψυχολογική, στρατιωτική ή οικονομική, πραγματική ή επαπειλούμενη και εξυπακουόμενη¹. Συνεπώς, παρατηρούμε πως ιστορικά, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις έχουν περάσει από περιόδους ειρήνης, σύγκρουσης και πολέμου. Εύλογα τίθεται και το σημαντικό ζητούμενο του κατά ποίον τρόπο θα καταστεί δυνατόν να αποφεύγονται οι πόλεμοι, δεδομένων των καταστροφικών δεινών που προκαλούν στο ανθρώπινο γένος. Κατά κύριο λόγο, οι ιδεαλιστές στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής προσφέρουν μια γκάμα επιχειρημάτων κατά των πολέμων και των εξοπλισμών, τα οποία είναι τα ακόλουθα. Υπάρχει πληθώρα ιστορικών παραδειγμάτων που αποδεικνύουν ότι η πολεμική προετοιμασία οδηγεί αξιωματικά σε αιματηρό πόλεμο. Εφόσον, η κατοχή όπλων αυξάνει σοβαρά την πιθανότητα να χρησιμοποιηθούν, άρα η κούρσα των εξοπλισμών διογκώνει την ψυχολογική ανασφάλεια των λαών, αντί να τους εδραιώνει το αίσθημα ασφάλειας έναντι επιθέσεων. Επίσης, η μείωση των εξοπλισμών μιας χώρας απελευθερώνει σημαντικά κεφάλαια που μπορούν να μεταφερθούν σε προγράμματα βελτίωσης της γενικής ευημερίας των πολιτών. Επιπροσθέτως, από φιλοσοφική άποψη, ο πόλεμος είναι ηθικά ανεπίτρεπτος, καθώς και η προετοιμασία για πόλεμο. Κατά συνέπεια, αφού είναι δεδομένη η καταστρεπτική επίδραση των πολέμων, ενώ, παράλληλα, αποτελεί γεγονός ο στρατιωτικός ανταγωνισμός μεταξύ των κρατών, αναζητείται ένας τρόπος ελέγχου των εξοπλισμών ή, αλλιώς, ένα καθεστώς «ασφάλειας από ενδεχόμενη βλάβη ή αστοχία», για το οποίο οι αναλυτές συστημάτων έχουν

¹ Για τον ορισμό του «πολέμου», βλέπε B. Most and H. Starr, “Conceptualizing War: Consequences for Theory and Research”, *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 27, 1, March 1983, pp. 137-159

αναπτύξει ποικίλες ασφαλιστικές δικλείδες. Παραταύτα, οι υποστηρικτές του ελέγχου των οπλικών συστημάτων ισχυρίζονται ότι παραμένουν οι σοβαρότατοι κίνδυνοι αστοχίας των καθεστώτων.²

Η παρούσα μελέτη, βασιζόμενη στην σύγχρονη διεθνή θεωρία, αναδεικνύει τις πολυσύνθετες πτυχές του πλέγματος των ελληνοτουρκικών σχέσεων και, ειδικότερα, την πολιτική, διπλωματική και οικονομική διάσταση των «δομημένων» επαφών ανάμεσα στις δύο πλευρές του Αιγαίου. Στο **πρώτο μέρος** της μελέτης, αναλύονται οι θεωρίες των «διεθνών καθεστώτων», των «καθεστώτων ασφάλειας» και των «μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας», των «κοινοτήτων ασφάλειας» και της «νεολεειτουργικής προσέγγισης». Στο **δεύτερο μέρος**, εξετάζονται οι διπλωματικές διαπραγματεύσεις, αναφορικά με την αναζήτηση ή επιβολή «μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης» στις σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, πάντα υπό φως των πολιτικών επαφών των δύο χωρών, κατά την διάρκεια της δεκαετίας 1988 έως 1998. Η συγκεκριμένη περίοδος επελέγη σκόπιμα με γνώμονα την διαπίστωση ότι από το 1999 και εντεύθεν έχουμε μια ριζική μεταβολή των δεδομένων στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας των δύο γειτονικών χωρών, προς την κατεύθυνση της σύγκλισης απόψεων και προτεραιοτήτων και, τελικά, της εξομάλυνσης των σχέσεών τους. Στο **τρίτο μέρος**, αναλύεται επιλεκτικά ένας επιμέρους τομέας της διμερούς οικονομικής συνεργασίας, το εμπόριο, μέσα στο ίδιο χρονικό πλαίσιο, από το 1988 έως το 1998, ενώ, παράλληλα, συνάγονται συμπεράσματα για την επίδραση των πολιτικών εξελίξεων στο πεδίο της οικονομίας, επιχειρώντας αξιολογική προσέγγιση των αλληλοσυσχετισμών των δύο πτυχών της ελληνοτουρκικής συνύπαρξης.

ΜΕΡΟΣ I: Η Θεωρία των Διεθνών Καθεστώτων και των Καθεστώτων Ασφάλειας.

Από τον Ιδεαλισμό στα Διεθνή Καθεστώτα.

Για τουλάχιστον δυο αιώνες, οι «φορμαλιστές ιδεαλιστές» υπερασπιστές της ειρήνης εναπόθεσαν όλες τις προσδοκίες στους υπερεθνικούς θεσμούς του διεθνούς συστήματος. Κατά τον 19ο αιώνα, το Concert of Europe κατάφερε να αποσοβήσει τις εντάσεις ανάμεσα στις μεγάλες δυνάμεις. Στο γύρισμα του αιώνα, οι συνθήκες διαιτησίας και κυρίως οι συνδιασκέψεις της Χάγης αντανάκλασαν τις ελπίδες ότι οι διεθνείς θεσμοί θα μπορούσαν να αποτρέψουν τον πόλεμο. Στις αρχές του 20ου αιώνα, η μάταιη προσπάθεια του Woodrow Wilson να δημιουργήσει μια «κοινωνία που θα είναι σε θέση να επιβάλει την ειρήνη» ξεχώρισε ως ίσως η πιο φιλόδοξη προσπάθεια να χρησιμοποιηθούν οι διεθνείς θεσμοί χάριν της θεμελίωσης της ειρήνης. Εν συνεχεία, στα μέσα του 20ου αιώνα, τα Ηνωμένα Έθνη διακήρυξαν στις πρώτες σελίδες του καταστατικού τους χάρτη, την πρόθεση απελευθέρωσης του

² Θ. Κουλουμπής και Δ. Κώνστας, *Διεθνείς Σχέσεις. Μια Συνολική Προσέγγιση*, Τόμος Β, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1985, σσ. 101-106.

κόσμου από την «μάστιγα του πολέμου».³ Πιο πρόσφατα, οι θεωρητικοί του «νεοφιλευθερισμού» ή «νεο-θεσμισμού» εξέτασαν με ποιο τρόπο οι θεσμοί, συμπεριλαμβανομένου άτυπων καθεστώτων, αλλά και τυπικών οργανισμών, είναι σε θέση να επηρεάσουν την διεθνή πολιτική προς την κατεύθυνση της επικράτησης της συνεργασίας.⁴ Οι συγκεκριμένοι θεωρητικοί προχώρησαν ένα βήμα παραπέρα, ξεφεύγοντας από τον «ιδεαλισμό» και πλησίασαν περισσότερο τις αντιλήψεις του «κλασσικού ρεαλισμού». Αναγνώρισαν, δηλαδή, το θεμελιώδες ρεαλιστικό αξίωμα ότι η συμπεριφορά των κρατών επηρεάζεται από την επιδίωξη εθνικών συμφερόντων. Έτσι, χαρακτηριστικό είναι γεγονός πως ο νεοθεσμισμός δεν ασπάζεται την, Ουίλσονιανής εμπνεύσεως, ιδέα της «ιδανικής συλλογικής ασφάλειας»⁵. Από την άλλη πλευρά, αρκετοί σύγχρονοι ρεαλιστές θεωρητικοί εγκατέλειψαν την άκαμπτη στάση τους και αποδέχθηκαν την παρατήρηση ότι το διεθνές περιβάλλον δεν κυριαρχείται μόνο από συγκρούσεις και πολεμικές συρράξεις, αλλά και από συνεργασία μεταξύ των κρατών. Έτσι, κατάληξαν στο συμπέρασμα ότι τα κράτη διαθέτουν ισχυρά κίνητρα να συνεργαστούν προκειμένου να αποκομίσουν οφέλη. Με την προαναφερθείσα προσέγγιση της διεθνούς πολιτικής ασχολείται η θεωρία των «διεθνών καθεστώτων»⁶, τα οποία αποτελούν υποκατηγορία των διεθνών θεσμών με πιο εξειδικευμένες διευθετήσεις, αναφερόμενες σε οριοθετημένες δράσεις ή γεωγραφικές περιοχές ή αφορούν ορισμένα μόνο μέλη της διεθνούς κοινότητας. Από την άλλη πλευρά, η οριοθέτηση της συμπεριφοράς των κρατών σε ζητήματα άμυνας και ασφάλειας επιδιώκεται με τα «καθεστώτα ασφάλειας»⁷.

Από τα Διεθνή Καθεστώτα στα Καθεστώτα Ασφάλειας

Τα «καθεστώτα ασφάλειας» επιδιώκουν, κατά κύριο λόγο, να θεσπίσουν διπλωματικές και στρατιωτικές ρυθμίσεις, οι οποίες, συν τω χρόνω, θα είναι σε θέση

³ Η καλύτερη, ίσως, επισκόπηση της ιστορίας των διεθνών οργανισμών παραμένει η μελέτη του I. Claude, *Swords into Plowshares: The Problems and Progress of International Organization*, Random House, 4th ed., New York, 1971.

⁴ Για τον «νεο-φιλευθερισμό» και «νέο-θεσμισμό», βλέπε τις παρακάτω μελέτες σε χρονολογική κατάταξη: R. Keohane and J. Nye, *Power and Interdependence. World Politics in Transition*, Boston, Little Brown, 1977. K. Oye, “Explaining Cooperation under Anarchy: Hypotheses and Strategies”, καθώς και R. Axelrod and R. Keohane, “Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions,” και οι δύο βρίσκονται στο συλλογικό K. Oye (ed.), *Cooperation Under Anarchy*, Princeton University Press, Princeton NJ, 1986. A. Stein, *Why Nations Cooperate: Circumstance and Choice in International Relations*, Cornell University Press, Ithaca NY, 1990. L. Martin, *Coercive Cooperation: Explaining Multilateral Economic Sanctions*, Princeton University Press, Princeton NJ, 1992.

⁵ R. Keohane and L. Martin, “The Promise of Institutionalist Theory”, in M. Brown, O. Cote, S. Lynn-Jones and S. Miller (eds.), *Theories of War and Peace*, The MIT Press, Cambridge Mass., 1998, page 384.

⁶ Για τα «διεθνή καθεστώτα», βλέπε τις παρακάτω μελέτες σε χρονολογική σειρά: S. Krasner, “Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables,” *International Organization*, Vol. 36, No. 2, Spring, 1982. Επίσης, του ιδίου συγγραφέα (επιμ.), *International Regimes*, Cornell University Press, Ithaca NY, 1983. R. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton NJ, 1984. Επίσης, του ιδίου συγγραφέα, *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory*, Westview, Boulder, 1989. O. Young, “International Regimes. Problems of Concept Formation,” *World Politics*, April 1990. J. Ruggie, *Multilateralism Matters: The Theory and Praxis of an Institutional Form*, Columbia University Press, New York, 1993.

⁷ Για τα «καθεστώτα ασφάλειας», βλέπε J. Duffield, “Explaining the Long Peace in Europe: The Contributions of Regional Security Regimes”, *Review of International Affairs*, Vol. 20, No. 4, October 1994. Επίσης, Ch. Lipson, “Are Security Regimes Possible? Historical Cases and Modern Issues,” in E. Inbar (ed.), *Regional Security Regimes*, State University of New York Press, New York, 1995.

να επιβάλουν μη-εχθρικές ή ακόμα και ειρηνικές σχέσεις μεταξύ δύο κρατών που θεωρούνται μεταξύ τους ως αντίπαλοι στην διεθνή πολιτική σκηνή.⁸ Σταδιακά, δε, εξασφαλίζεται η δυνατότητα να αναπτυχθούν διάλογοι επικοινωνίας που επιτρέπουν την ορθολογικοποίηση των διμερών ή πολυμερών σχέσεων και την διαχείριση των κρίσεων. Από την εφαρμογή των ρυθμίσεων που προβλέπουν τα καθεστώτα ασφάλειας, το κύριο αποτέλεσμα είναι ότι επιτυγχάνεται μείωση της αβεβαιότητας για τις προθέσεις του αντιπάλου. Επομένως, τα καθεστώτα βάζουν πλαίσια, κανονικοποιούν τη συμπεριφορά των κρατών που συμμετέχουν σε αυτά.⁹ Ιδιαίτερος διαφωτιστικός είναι ο Παναγιώτης Τσάκωνας στην ανάλυσή του για τα όρια της συνεισφοράς του θεωρητικού υποδείγματος των διεθνών καθεστώτων, κυρίως στον τομέα της ασφάλειας και άμυνας, ο οποίος αγγίζει τον σκληρό πυρήνα των συμφερόντων των κυρίαρχων κρατών, γεγονός που καθιστά δυσκολότερη τη συνεργασία, η οποία αποτελεί και την κύρια προϋπόθεση για την εγκαθίδρυση ενός διεθνούς καθεστώτος.¹⁰ Τίθεται, λοιπόν, το ερώτημα κατά πόσο μπορεί να φανεί χρήσιμη η θεωρία των διεθνών καθεστώτων στον ευαίσθητο πολιτικό και στρατιωτικό τομέα, όπου το ενδεχόμενο κόστους για ένα κράτος καθίσταται εξαιρετικά υψηλό, όταν ένα άλλο κράτος πάρει την απόφαση να παραβεί την αμοιβαιότητα, να μην τηρήσει τα υπεσχημένα και να εξαπατήσει τον αντίπαλο, βασιζόμενος στη θεωρία των παιγνίων.

Πιο συγκεκριμένα, υπάρχουν τέσσερις λόγοι, σύμφωνα με τους οποίους η δημιουργία καθεστώτων ασφάλειας είναι δυσκολότερη σε ζητήματα ασφάλειας. (i) Πρώτα απ' όλα, ο ανταγωνισμός ανάμεσα στα κράτη είναι υψηλότερος σε ζητήματα ασφάλειας, καθώς η στρατιωτική ισχύς είναι έννοια σχετική και όχι απόλυτη. Το συγκεκριμένο επιχείρημα, άλλωστε, αποτελεί και ένα από τα σπουδαιότερα θεωρήματα των ρεαλιστών. Γι' αυτό το λόγο, όταν η ασφάλεια ενός κράτους αυξάνεται, τότε μεγεθύνεται το αίσθημα ανασφάλειας και αβεβαιότητας του αντίπαλου. Πρόκειται για ένα κλασσικό «δίλημμα ασφαλείας».¹¹ (ii) Ο δεύτερος λόγος πρόκειται για το γεγονός ότι είναι δύσκολη η διάκριση ανάμεσα σε επιθετική

⁸ Ch. Lipson, "International Cooperation in Economic and Security Affairs," *World Politics*, Vol. 37, no. 1, 1984, pp. 1-23 και S. Krasner, "Regimes and the Limits of Realism: Regimes as Autonomous Variables", in idem (ed.), *International Regimes*, όπως παραπάνω. Για τα καθεστώτα ασφαλείας στη Βαλκανική χερσόνησο, βλέπε A. Platias, "Security Regimes in the Balkans", in K. Tsipis (ed.), *Common Security Regimes in the Balkans*, East European Monographs, Boulder, 1996.

⁹ Βλέπε, D. Puchala and R. Hopkins, "International Regimes: Lessons from Inductive Analysis", *International Organization*, Vol. 26, No. 2, Spring, 1982, pp. 299.

¹⁰ Π. Τσάκωνας, «Καθεστώτα Ασφάλειας και Περιφερειακή Σταθερότητα. Η Περίπτωση του Ανταγωνισμού των Εξοπλισμών», στο συλλογικό έργο Χρ. Γιαλλουρίδης και Π. Τσάκωνας (επιμ.), *Ελλάδα και Τουρκία μετά το Τέλος του Ψυχρού Πολέμου*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, Αθήνα, 1999, σελ. 51. Επίσης, βλέπε κυρίως Ch. Lipson, "Why are some International Regimes Informal?" *International Organization*, Vol. 45, No. 4, Autumn 1991, pp. 495-538. Κορυφαία επιστημονική μελέτη αποτελεί το έργο του R. Jervis, "Security Regimes", in S. Krasner (ed.), *International Regimes*, Cornell University Press, Ithaca, pp. 174-175.

¹¹ Για μια από τις καλύτερες μελέτες σχετικά με το «δίλημμα ασφαλείας» στις σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, αλλά και για τους τρόπους υπέρβασης αυτού, βασιζόμενη στο θεωρητικό υπόδειγμα του «δομικού ρεαλισμού», βλέπε M. Aydin and K. Ifantis (eds.), *Turkish-Greek Relations: The Security Dilemma in the Aegean*, Routledge, London, 2004. Η έννοια του «διλήμματος ασφαλείας» αναπτύχθηκε εκ πρώτης και διαπραγματεύεται κυρίως από τις παρακάτω μελέτες: J. Hertz, "Idealist Internationalism and the Security Dilemma," *World Politics*, Vol. 2, No. 2, January 1950, pp. 157-180 και του ίδιου *Political Realism and Political Idealism*, Chicago University Press, Chicago, 1951. Ιδιαίτερη έμφαση στην αντιμετώπιση ή «υπέρβαση του διλήμματος ασφαλείας» δίνει η πραγματεία του R. Jervis, "Cooperation under the Security Dilemma," *World Politics*, Vol. 30, No. 2, January 1978.

και αμυντική συμπεριφορά,¹² καθώς είναι δύσκολο να χαρακτηριστούν κάποια οπλικά συστήματα ως αμυντικά. (iii) Επίσης, το διακύβευμα, δηλαδή η επιβίωση του κράτους στην περίπτωσή μας, είναι σημαντικότερο σε ζητήματα ασφάλειας, από ότι σε άλλα ζητήματα χαμηλής πολιτικής. (iv) Τέλος, είναι δύσκολο να ελεγχθούν οι παραβιάσεις σε στρατιωτικές συμφωνίες με κωδικοποιημένες διαδικασίες επαλήθευσης¹³, καθότι χρειάζονται ειδικοί επιτηρητές στο έδαφος μιας κυρίαρχης χώρας, όπως για παράδειγμα οι απεσταλμένοι των Ηνωμένων Εθνών στο Ιράκ για την διαπίστωση της κατοχής όπλων μαζικής καταστροφής. Ένα ακόμη παράδειγμα επαλήθευσης είναι η συμφωνία “Open Skies”, προϊόν της μετα-ψυχροπολεμικής εποχής, η οποία επιτρέπει πτήσεις αναγνωριστικών αεροσκαφών πάνω από τον εναέριο χώρο κρατών του τέως Συμφώνου της Βαρσοβίας, προκειμένου να διαπιστωθεί η τήρηση των συμφωνιών αφοπλισμού “CFE”¹⁴ στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο.

Από τα Καθεστώτα Ασφάλειας στα Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης.

Το «περιορισμένο ή διαφανές καθεστώς» έχει ως κύριο αντικείμενο του την ρύθμιση της δραστηριότητας των συμμετεχόντων χωρών σε ένα συγκεκριμένο αντικείμενο, π.χ. διαχείριση των κρίσεων και προώθηση της σταθερότητας, με την υιοθέτηση μέτρων που απομακρύνουν το ενδεχόμενο ξαφνικής επίθεσης ή πρόκλησης ενός αθέλητου πολέμου, λόγω ατυχήματος ή κακών υπολογισμών.¹⁵ Στην εγκαθίδρυση ενός περιορισμένου ή διαφανούς καθεστώτος ασφαλείας συνεισφέρει η διαδικασία εκμάθησης,¹⁶ η οποία μετριάζει τον ανταγωνισμό και επιφέρει σταδιακά πολιτική σταθερότητα. Επίσης, επανακαθορίζονται οι λανθασμένες αντιλήψεις του ενός κράτους για το άλλο. Σε αυτό το σημείο εντοπίζεται μια βασική διαφορά με τους ρεαλιστές, οι οποίοι διακαώς υποστηρίζουν ότι δεν δύναται η συνεργασία να αχρηστεύσει την εντεινόμενο ανταγωνισμό της ισορροπίας της ισχύος.¹⁷

¹² S. Van Evera, “Offence, Defence and the Causes of War,” in M. Brown, O. Cote, S. Lynn-Jones and S. Miller (eds.), *Theories of War and Peace*, The MIT Press, Cambridge Mass., 1998, pp. 66-68. Επίσης, του ίδιου συγγραφέα, βλέπε, *Causes of War, Volume I: The Structure of Power and the Roots of War*, Cornell University Press, Ithaca, N.Y., 1999.

¹³ J. Stein, “Detection and Defection: Security Regimes and the Management of International Conflict”, *International Journal*, No. 40, Autumn, 1985, pp. 599-617.

¹⁴ Για την συμφωνία “Conventional Forces in Europe,” βλέπε J. Dunbabin, *The Cold War, the Great Powers and their Allies*, Longman, London, 1994, pp. 186-187. Επίσης, D. Unwin, *A Political History of Western Europe, Since 1945*, Longman, London, 1998, pp. 306-308. Επίσης, για την ελληνική θέση στις διαπραγματεύσεις που διεξήχθησαν στην Βιέννη για την «Αμοιβαία και Ισόροπη Μείωση Δυνάμεων» (MBFR ή “Mutual and Balanced Force Reduction”), βλέπε I. Βερυβάκη, «Οι Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις υπό το Φως των Διαπραγματεύσεων της Βιέννης», στο ΕΛΙΑΜΕΠ, *Η Ελλάδα και ο Κόσμος 1990-1991*, Αθήνα, σελ. 153-159, καθώς και Γ. Βαληνάκη, *Η Ευρωπαϊκή Πολιτική και Αμυντική Συνεργασία: Η Ελλάδα Απέναντι στη Νέα Ευρωπαϊκή Αρχιτεκτονική*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1991, σσ. 151-157.

¹⁵ B. Blechman, “Efforts to Reduce the Risk of Accidental or Inadvertent War”, in A. George, Ph. Farley and A. Dallin (eds.), *US-Soviet Security Cooperation: Achievements, Failures, Lessons*, Oxford University Press, New York, σελ 466-481.

¹⁶ Για την διαδικασία της εκμάθησης, βλέπε Joseph Nye, “Nuclear Learning and US-Soviet Security Regimes”, *International Organization*, No. 41, Summer, 1987, pp. 371-402.

¹⁷ Για την έννοια της «ισχύος» βλέπε τις μελέτες των R. Dahl, “The Concept of Power”, *Behavioral Science*, Vol. 2, 1957, pp. 201-215. R. Lieber, *Theory and World Politics*, Winthrop, Cambridge, Mass. 1972, pp. 89-98. K. Deutsch, *The Nerves of Government: Models of Communication and Control*, Free Press, New York, 1966, pp. 110-127, όπως και του ίδιου *The Analysis of International Relations*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ, 1968, pp. 21-39. R. Gilpin, *War and Change in World Politics*,

Μάλιστα, τα «μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης»¹⁸ στοχεύουν να εξαλείψουν την αβεβαιότητα μεταξύ των κρατών και την μείωση του ανταγωνισμού. Τα μέτρα επιβάλλεται να (i) υπογραμμίσουν ότι το κοινό όφελος από τον έλεγχο των εξοπλισμών, είναι μεγαλύτερο από το κόστος της απόφασης μη συμμετοχής. (ii) Να μην δημιουργούν την εντύπωση σε τρίτα μέρη ότι στρέφονται κατά αυτών. (iii) Να μην λειτουργούν σε βάρος άλλων ευρύτερων πολιτικών συμφωνιών μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών.

Κριτική στη Θεωρία των Διεθνών Καθεστώτων και οι Κοινότητες Ασφαλείας.

Η θεωρία των διεθνών καθεστώτων ως θεωρητικό υπόβαθρο των μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης δεν είναι σε θέση να ερμηνεύσει ικανοποιητικά τα «δυναμικά» φαινόμενα, δηλαδή τα φαινόμενα που χαρακτηρίζονται από τον εξελικτικό τους χαρακτήρα. Δεν είναι σε θέση να προσεγγίσουν συνολικά τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ δύο περιοχών ή καλύτερα στην περίπτωση μας δύο γειτονικών χωρών που βρίσκονται σε κάποιο ένα στάδιο περιορισμένης οικονομικής ολοκλήρωσης, όπως η Ελλάδα και η Τουρκία, καθώς «η ανάλυση περί διεθνών καθεστώτων υπολείπεται αναφορικά με την ερμηνεία των σχέσεων έντασης που προκύπτουν από τις διαδικασίες σε περιφερειακό επίπεδο και το βαθμό που οι δομικές ιδιότητες του συστήματος μπορούν να καθορίσουν το επίπεδο των διαδικασιών ολοκλήρωσης...»¹⁹

Στη συνέχεια, θα εξετάσουμε τη θεωρία του συμπεριφοριστή, φιλελεύθερου θεωρητικού της αλληλεπίδρασης, Karl Deutsch για τις «κοινότητας ασφαλείας».²⁰ Σύμφωνα με τον Deutsche, η κοινότητα ασφαλείας είναι η κατάσταση εκείνη στην οποία τα εμπλεκόμενα μέρη δε θα καταφύγουν στον πόλεμο για να επιλύσουν τις διαφορές τους, αλλά θα επιδιώξουν ειρηνικές διευθετήσεις.²¹ Για τη δημιουργία μίας «πλουραλιστικής» κοινότητας ασφαλείας προϋποτίθενται τρεις βασικές συνθήκες. (i) Τα μέλη της κοινότητας να ασπάζονται κοινές ή τουλάχιστον μη συγκρουόμενες αξίες. (ii) Να ανταποκρίνονται αμοιβαία στα μηνύματα που λαμβάνουν. (iii) Η συμπεριφορά τους να είναι εκατέρωθεν προβλέψιμη.

Cambridge University Press, New York, 1981 και R. Cline, *World Power Assessment: A Calculus of Strategic Drift*, Georgetown University, CSIS, Washington DC, 1975, page 11. Ειδικότερα για την «σοροπία της ισχύος», βλέπε S. Hoffman, *The State of War: Essays on Theory and Practice of International Politics*, Preager, New York, 1965. R. Aron, *Peace and War: A Theory of International Relations*, Double Day, New York, 1966. H. Morgenthau, *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Knopf, New York, 1978.

¹⁸ Για τα «μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης» στο περιβάλλον του Αιγαίου, βλέπε την μελέτη του Ch. Tuck, "Greece, Turkey and Arms Control," *Defense Analysis*, Vol. 12, No 1, pp. 25-26, καθώς και Π. Τσάκωνας, όπως παραπάνω, σελ. 66-69. Ιδιαίτερως χρήσιμες επιθεωρήσεις για τα «ΜΟΕ» αποτελούν M. Dejarrdins, "Rethinking Confidence Building Measures. Obstacles to agreement and the risks of overselling the process," Adelphi Paper, No 307, IISS, London, 1996. R. Deyanov, "The Role and Security Objectives of Confidence Building Measures at Sea," *Disarmament, A Periodic Review by the United Nations*, Vol. 13, No. 4, 1990, pp. 77-97.

¹⁹ Απόσπασμα από το συλλογικό βιβλίο των M. Chrysochoou, M. Tsinisizelis, S. Stavridis and K. Ifantis, *Theory and Reform in the European Union*, Manchester University Press, Manchester, 1999, p. 26

²⁰ K. Deutsch, *Political Community at the International Level, Problems of Definition and Measurement*, Archon Books, 1970.

²¹ K. Deutsch and all, *Political Community and the North Atlantic Area*, Princeton University Press, 1968, p. 5.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι τα μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης έχουν ως κύριο αντικείμενο τη δημιουργία συνθηκών εποικοδομητικής επαφής, μπορούμε να ερμηνεύσουμε την υιοθέτηση τέτοιων μέτρων ως μέσο για την επίτευξη μίας «κοινότητας ασφάλειας» ή «μίας κοινότητας μη πολέμου»²² στην περιοχή του Αιγαίου²³. Η ενίσχυση των δίαυλων επικοινωνίας μεταξύ των δύο χωρών που προβλέπουν τα μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης σαφώς προωθούν τη συμβατότητα των αξιών και την αμοιβαία πρόβλεψη της συμπεριφοράς των κυβερνήσεων. Η άρση της δυσπιστίας, η αποφυγή των προκλήσεων, η ανταλλαγή πληροφοριών και η θέσπιση όρων «συνύπαρξης», μπορούν να ειπωθούν ως απόπειρα για την θεμελίωση των αρχικών συνθηκών που απαιτούνται για τη οικοδόμηση, αργότερα, μίας κοινότητας ασφαλείας. Συναφώς, όπως ο ίδιος ο Deutsche²⁴ υπογραμμίζει, για την οικοδόμηση μίας «πλουραλιστικής κοινότητας ασφάλειας» σημαντικός είναι και ο ρόλος των μη κρατικών φορέων, όπως είναι οι οικονομικοί δρώντες, η τοπική αυτοδιοίκηση και οι μη-κυβερνητικές οργανώσεις.²⁵ Ωστόσο η κοινότητα αξιών, που ο Deutsche επικαλείται, δεν υφίσταται στις ελληνοτουρκικές σχέσεις.²⁶

Η Νεολειτουργική Προσέγγιση και τα Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης ως αποτέλεσμα Λειτουργικής Διάχυσης.

Με αφετηρία το ρόλο των μη κρατικών δρώντων στις διμερείς σχέσεις, στο σημείο αυτό παρουσιάζουμε τα μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης ως αποτέλεσμα λειτουργικής διάχυσης. Σύμφωνα με την νεολειτουργική θεωρία, η συνεργασία σε επίπεδο «χαμηλής πολιτικής», όταν αυτή αποφέρει θετικά αποτελέσματα για τα συνεργαζόμενα μέρη, είναι δυνατό να οδηγήσει σε περαιτέρω συνεργασία σε άλλους τομείς χαμηλής πολιτικής, αλλά και σε τομείς «υψηλής πολιτικής». Η επιδίωξη των μελών που αποφασίζουν να συνεργαστούν στενότερα και σε άλλα πεδία πολιτικής, είναι να αποκομίσουν επιπλέον οφέλη στους νέους άξονες²⁷. Αποτέλεσμα της

²² Η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι στις κοινότητες ασφάλειας προϋποτίθεται η αποχή όλων των μελών από οτιδήποτε μπορεί να θεωρηθεί ως προετοιμασία για πόλεμο, όπως για παράδειγμα οι εξοπλισμοί, στοιχείο που δεν είναι απαραίτητο στις κοινότητες μη πολέμου. Βλέπε K. Deutsch, *Political Community at the International Level, Problems of Definition and Measurement*, Archon Books, 1970, σελ. 41.

²³ Μία εξαιρετική θεωρητική προσέγγιση για την οικοδόμηση μίας κοινότητας ασφάλειας στο Αιγαίο στην εποχή μετά το Ελσίνκι (1999) υπάρχει στο κείμενο του Ν. Μαριά, «Διαπραγματευόμενοι την Ειρήνη: Η Απόφαση του Ελσίνκι για την Ευρωπαϊκή Προοπτική της Τουρκίας υπό το φως Θεωριών της Ολοκλήρωσης», στο Π. Καζάκος (επιμ.), *Η Ελλάδα και το Ευρωπαϊκό Μέλλον της Τουρκίας*, Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα, 2001.

²⁴ K. Deutsch, *Political Community at the International Level, Problems of Definition and Measurement*, Archon Books, 1970, σελ. 43.

²⁵ Το επιχείρημα είναι κοινό τόσο για το θωρητικό υπόδειγμα του «λειτουργισμού», όσο και για την «νεολειτουργική θεωρία», για την οποία γίνεται λόγος παρακάτω.

²⁶ Μάλιστα, κατά το παρελθόν, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις έχουν πολλές φορές περιέλθει σε στασιμότητα. Αλλά και σήμερα, το ζήτημα τίθεται σε ολοκληρωτικά νέα βάση, με αφορμή την ενδεχόμενη τουρκική ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι πολιτικές αξίες, οι θεσμοί, αλλά και η κουλτούρα της Τουρκίας διαφέρουν από αυτούς που έχουν εμπεδωθεί στην Ευρώπη και, κατ' επέκταση στην Ελλάδα. Βλέπε το χαρακτηριστικό άρθρο του J. Verges, «Δεν Είμαστε Όλοι Ευρωπαίοι», *Το Βήμα (Αναδημοσίευση από Le Monde)*, 9 Μαΐου 2004, σελ. Α 51. Από την άλλη πλευρά, την ακριβώς αντίθετη άποψη εκφράζει το άρθρο "Why Europe Must Say Yes to Turkey," *The Economist*, 18th September 2004, page 13. Ωστόσο, για μια πιο ολοκληρωμένη απόψη, βλέπε Π. Καζάκος, *Το Αβέβαιο Μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η Τουρκία*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2003, σελ. 38 κ. εξ.

²⁷ Βλέπε μεταξύ άλλων Μ. Τσινισιζέλης, «Θεωρία της Διεθνούς Πολιτικής Ενοποίησης» στο Ν. Μαραβέγιας και Μ. Τσινισιζέλης (επιμ.), *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 1994.

διαδικασίας αυτής είναι η «μετατόπιση» της νομιμοφροσύνης σε κεντρικούς θεσμούς και η εκχώρηση αρμοδιοτήτων σε αυτούς.

Στα πλαίσια του ερμηνευτικού αυτού σχήματος τα μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης μπορούν να ειδωθούν ως αποτέλεσμα διάχυσης από τομείς όπως το εμπόριο, ο τουρισμός και οι κινήσεις κεφαλαίων, όπου υπάρχει μία ολοένα αυξανόμενη πίεση για περαιτέρω συνεργασία.²⁸ Η δημιουργία ενός από κοινού διαμορφωμένου θεσμικού πλαισίου για θέματα άμυνας και ασφάλειας, εξηγείται, σύμφωνα με τη νεολειτουργική θεωρία, είτε ως προσπάθεια βελτίωσης του κλίματος για σύσφιξη των οικονομικών σχέσεων, είτε ως έκφραση πολιτικής ενοποίησης. Η κριτική σε αυτή τη θεώρηση θα μπορούσε να έχει ως αφετηρία της την αρχική διαπίστωση, ότι, δηλαδή, αναφερόμαστε σε πλουραλιστικές κοινωνίες, ενώ ο πλουραλισμός της τουρκικής κοινωνίας είναι σχεδόν ανύπαρκτος.²⁹

ΜΕΡΟΣ ΙΙ: Η Διπλωματική Διάσταση των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων και η Οικοδόμηση Εμπιστοσύνης, κατά την διάρκεια της Περιόδου 1998-1998.

A. Η Περίοδος 1988-1995:

Αφετηρία της περιόδου που εξετάζουμε αποτελεί η συνάντηση Παπανδρέου-Οζάλ στο Νταβός της Ελβετίας, τον Φεβρουάριο του 1988. Η παρακμή του πνεύματος του Νταβός στα χρόνια που ακολούθησαν δεν μας εμποδίζει να χαρακτηρίσουμε την συνάντηση αυτή των δύο ηγετών ως μια πρωτοφανή κίνηση συνεννόησης και εξομάλυνσης των διαφορών μεταξύ των δύο κρατών. Στο Νταβός οι δύο πλευρές αποφάσισαν να αναθέσουν το σύνολο των διαφορών τους, μεταξύ των οποίων η υφαλοκρηπίδα και το Κυπριακό, σε δύο ειδικές επιτροπές, αποφεύγοντας να συζητήσουν θέματα που θα υπονόμειναν το εξαιρετικό κλίμα που οι δύο ηγέτες είχαν δημιουργήσει.

Το Αφετηριακό Σημείο: Η «Συνάντηση του Νταβός», στην Ελβετία.

Τα «Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης» (Μ.Ο.Ε) ως όρος διεθνούς πολιτικής και πρακτικής εμφανίστηκαν στην ελληνική πολιτική σκηνή μετά από την κρίση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, του Μαρτίου 1987. Η ελληνική απόρριψη των αρχών του Πρακτικού της Βέρνης και η δεδηλωμένη τουρκική πρόθεση έρευνας για υδρογονάνθρακες σε υποθαλάσσια περιοχή του Αιγαίου, η οποία θεωρείται ως ελληνική υφαλοκρηπίδα, οδήγησε τις δύο χώρες πλησιέστερα από ποτέ στα πρόθυρα του πολέμου.³⁰ Το ενδεχόμενο του πολέμου με σημαντικό κόστος και για τις δυο πλευρές, αλλά και οι επιπτώσεις στην τουρκική προοπτική για είσοδο στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, ανάγκασαν τον Τούρκο Πρωθυπουργό να αναστείλει τις

²⁸ Συνεργασία που όμως δεν εντάθηκε στην περίοδο που εξετάζουμε, κυρίως εξαιτίας, όπως παρουσιάζεται στο τελευταίο μέρος της μελέτης, των αλληπάλλληλων κρίσεων μεταξύ των δύο χωρών.

²⁹ Βλέπε Νότης Μαριάς, ό.π. σελ. 114-115.

³⁰ Για το «Νταβός», βλέπε τον συλλογικό τόμο για τις «ελληνοτουρκικές σχέσεις» των Α. Αλεξανδρή, Θ. Βερέμη, Π. Καζάκο, Β. Κουφουδάκη, Χ. Ροζάκη και Γ. Τσισόπουλου, «Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, 1923-1987», ΕΛΙΑΜΕΠ, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα, 1991, σελ 17.

σειсмоγραφικές έρευνες. Η εκτόνωση της κρίσης άφησε να φανούν οι τουρκικές προτεραιότητες και η απροθυμία του Τουρκούτ Οζάλ να τις θυσιάσει για ένα αμφίβολο εγχείρημα.³¹ Η ελληνική πλευρά, αντίστοιχα, εκτίμησε τις συνέπειες μιας σύγκρουσης και έδειξε ότι επιθυμεί την επίλυση των προβλημάτων, υπό ορισμένες βέβαια προϋποθέσεις.

Αρχική ελληνική πρόθεση υπήρξε ο περιορισμός των συζητήσεων στη σύνταξη συνυποσχετικού για την από κοινού παραπομπή του ζητήματος της υφαλοκρηπίδας στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Ωστόσο, μέσα στο κλίμα αισιοδοξίας που η συνάντηση δημιούργησε, το συγκεκριμένο θέμα παραμερίστηκε από μια κοινή ανακοίνωση των δυο πρωθυπουργών που διατράνωνε την απόφασή τους να μην υπάρξουν κρίσεις στο μέλλον. Το κείμενο της κοινής ανακοίνωσης τύπου³² των δυο πρωθυπουργών περιλάμβανε τα εξής: (i) Οι πρωθυπουργοί Ελλάδας και Τουρκίας συναντήθηκαν δυο φορές στο Νταβός της Ελβετίας, στις 30 και 31 Ιανουαρίου 1988 και συζήτησαν θέματα κοινού ενδιαφέροντος σε ατμόσφαιρα κατανόησης. (ii) Παρατηρήθηκε ότι συσσωρευμένα προβλήματα, εξαιτίας διαφορετικών προσεγγίσεων, έγιναν αντικείμενο εκμετάλλευσης από ορισμένους κύκλους. (iii) Οι πρωθυπουργοί συμφώνησαν ότι στο εξής τέτοιες κρίσεις δεν θα έπρεπε να επαναληφθούν. (iv) Αναγνώρισαν ότι έχει δημιουργηθεί ακαμψία σε διάφορα κοινωνικά στρώματα. Επίσης, δηλώσεις επισήμων δεν βοηθούσαν στην βελτίωση των σχέσεων. (v) Οι δυο πρωθυπουργοί επανέλαβαν τις θέσεις στους σε θέματα διμερούς και περιφερειακού ενδιαφέροντος. (vi) Παρά ταύτα, το λιώσιμο των πάγων μεταξύ των δυο χωρών απαιτούσε αποφασιστικότητα. (vii) Συμφώνησαν να δημιουργήσουν δυο επιτροπές, μια για τους τομείς συνεργασίας, όπως την οικονομική συνεργασία, τις μεικτές επιχειρήσεις, το εμπόριο, τον τουρισμό, τις επικοινωνίες, τις πολιτιστικές ανταλλαγές και μια δεύτερη επιτροπή για να καταγράψει και να επιλύσει προβλήματα. (viii) Οι δυο πρωθυπουργοί συμφώνησαν να ανταλλάσσουν αμοιβαίες επισκέψεις και να εγκαταστήσουν απευθείας τηλεφωνική γραμμή. (ix) Τέλος, οι δυο πρωθυπουργοί εξέφρασαν την ικανοποίησή τους για τις ειλικρινείς συζητήσεις.

Συμπερασματικά, ο ήπιος τόνος του κειμένου δημιούργησε την εντύπωση ότι η ένταση μεταξύ των δυο μερών ήταν παρελθόν, πράγμα που διευκόλυνε το τουρκικό βήμα προς την Ευρωπαϊκή Κοινότητα.³³ Το Νταβός αποτέλεσε μια επιτυχία για την Τουρκία, γιατί χωρίς να σημειωθεί κάποια ουσιαστική τουρκική παραχώρηση, προβλήθηκε η εικόνα μιας Τουρκίας ανοικτής σε διάλογο με την Ελλάδα, ενώ τα άρθρο (vi) προβλέπει ότι οι δυο πλευρές έπρεπε να κινηθούν σε κοινό έδαφος, γεγονός που υπονοούσε αμοιβαίες ή μονομερείς υποχωρήσεις από προηγούμενες θέσεις.

Η Διαπραγμάτευση των κ.κ. Καψή και Καντεμίρ και το «Μνημόνιο της Βουλιαγμένης» (Μάϊος 1988).

Οι διαπραγματεύσεις για τα «Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης» (Μ.Ο.Ε) ξεκίνησαν τον Μάιο του 1988, στην Βουλιαγμένη, ανάμεσα στην ελληνική και

³¹ Θ. Βερέμης, «Η Τουρκία σε αναζήτηση νέων περιφερειακών ρόλων», στο Γ. Βαληνάκης και Π. Κίτσος (επ.), «Ελληνικά Αμυντικά Προβλήματα», Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 1986, σελ 292.

³² Α. Αλεξανδρής, Θ. Βερέμης, Π. Καζάκος, Β. Κουφουδάκης, Χ. Ροζάκης και Γ. Τσισόπουλος, ό.π., σ.σ. 19-21.

³³ Θ. Βερέμης, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998*, Κείμενα Εργασίας ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα, 1999, σελ. 158.

τουρκική αντιπροσωπεία, επικεφαλής των οποίων ήταν αντιστοίχως οι υπουργοί εξωτερικών των δύο χωρών Κάρολος Παπούλιας και Μεσουτ Γιλμάζ. Όπως προκύπτει από τα επίσημα πρακτικά των συνεδριάσεων³⁴, η τουρκική πλευρά εισήλθε στην συνεδρίαση με μοναδικό σκοπό, σε μια πιθανή προσέγγιση, την καταγραφή των προβλημάτων ανάμεσα στις δύο χώρες, δηλαδή την συναποδοχή των δικών της ισχυρισμών ή μονομερών διεκδικήσεων στο Αιγαίο ως προβλήματα μεταξύ των δύο χωρών.

Η αντιπαράθεση επιχειρημάτων και από τις δυο πλευρές ήταν εξαντλητική, ώσπου να φτάσουμε την τελική διαμόρφωση του κειμένου. Ο κ. Καυής επεσήμανε ότι ήταν απαράδεκτη η παράληψη στο τούρκικο σχέδιο της υποχρέωσης αποχής από πράξεις που οδηγούσαν σε αμφισβήτηση κυριαρχικών δικαιωμάτων. Περαιτέρω, διαμαρτυρήθηκε για την επιδίωξη προσθήκης της έννοιας του «συμφέροντος», καθώς το «συμφέρον» αποτελεί ασαφή πολιτική ιδέα και όχι νομική έννοια. Με την σειρά τους, οι Τούρκοι κοινοποίησαν ότι δεν μπορούσαν να αντιληφθούν το νόημα της φράσης «πράξεις που αμφισβητούν κυριαρχικά δικαιώματα» και γι' αυτό δήλωσαν πως η ερμηνεία της υπέκειτο στην υποκειμενική κρίση της κάθε πλευράς. Προ πάντων, δεν επιθυμούσαν να συμπεριληφθεί και η υποχρέωση σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας των μερών, εφόσον, κατά τους ίδιους, η συζήτηση για ένα «σύμφωνο μη επιθέσεως» διέφευγε της εντολής της ομάδας εργασίας. Μετά από πολύ κόπο, διαμορφώθηκε βάσει των συζητηθέντων το τελικό κείμενο που προέβλεπε τα παρακάτω. (i) Τα δύο μέρη θα αναγνώριζαν τα δικαιώματα στη χρήση ανοιχτής θάλασσας και του διεθνούς εναέριου χώρου. (ii) Κατά την διεξαγωγή εθνικών στρατιωτικών δραστηριοτήτων τα δυο μέρη θα κατέβαλαν προσπάθεια να αποφύγουν την παρακώλυση της ομαλής ναυσιπλοΐας και εναέριας κυκλοφορίας. (iii) Τα δυο μέρη συμφώνησαν ο σχεδιασμός ασκήσεων, που απαιτούν έκδοση NOTAM, να γίνεται έτσι, ώστε να αποφεύγονται η απομόνωση περιοχών. (iv) Με στόχο την επίτευξη των ανωτέρω, οι δυο πλευρές θα επικοινωνούσαν δια της διπλωματικής οδού.

Σε Ανάλογο Κλίμα και το «Μνημόνιο της Κωνσταντινούπολης», του Σεπτεμβρίου του 1988.

Ανάλογα ήταν και τα αποτελέσματα της μικτής επιτροπής τον Σεπτέμβριο του 1988. Οι εργασίες της δεν είχαν συγκεκριμένη κατάληξη, εκτός από ένα κοινό ανακοινωθέν καλής θέλησης στο πνεύμα του Νταβός. Οι κ.κ. Παπούλιας και Γιλμάζ υπέγραψαν και δεύτερο κείμενο στην Κωνσταντινούπολη αυτή τη φορά, το οποίο είχε τον τίτλο «Οδηγίες για την Αποτροπή Ατυχημάτων στις Ανοιχτές Θάλασσες και στον Διεθνή Εναέριο Χώρο»³⁵ και περιείχε τους παρακάτω πρόνοιες. (i) Τα πλοία και αεροσκάφη θα δρούσαν σε πλήρη συμφωνία με το διεθνές δίκαιο, όπως και με το στρατιωτικό δίκαιο και τους κανόνες καλής συμπεριφοράς. (ii) Οι ναυτικές μονάδες των μερών θα απείχαν από πράξεις παρενόχλησης. (iii) Οι ναυτικές μονάδες επιτήρησης δεν θα παρεμπόδιζαν τα πλοία του άλλου μέρους, κατά διάρκεια

³⁴ Το πλήρες κείμενο των συνεδριάσεων, καθώς και την αντιπαράθεση απόψεων των αντιπροσωπειών των δύο χωρών, αλλά και γενικότερα όσα διεμήφθησαν μεταξύ των Μεσουτ Γιλμάζ και Κάρολου Παπούλια κατά την διαμόρφωση της συμφωνίας, το 1988, δημοσίευσε στην Εφημερίδα «Ελευθεροτυπία» η δημοσιογράφος Κύρα Αδάμ. Βλέπε Κ. Αδάμ «Ντοκουμέντο: Τι Συνέβη στη Συνάντηση Καψή-Καντεμίρ, στις 25-5-88», *Ελευθεροτυπία*, 15 Ιουνίου 1998, σελ. 4-5

³⁵ Βλέπε το άρθρο της Κ. Αδάμ, «Τι Αναφέρουν τα Μνημόνια Βουλιαγμένης και Κωνσταντινούπολης», *Ελευθεροτυπία*, 14 Ιουνίου 1998, σελ. 4

ασκήσεων και βολής. (iv) Οι πιλότοι των αεροσκαφών των δυο πλευρών θα επιδείκνυαν την ύψιστη προσοχή, όταν θα βρίσκονταν κοντά σε αεροσκάφος της άλλης πλευράς και δεν θα έκαναν ελιγμούς επικίνδυνους για την ασφάλεια της πτήσης ή της αποστολής των. (v) Οι δυο πλευρές θα ενημέρωναν κατ'αρχήν η μια την άλλη μέσω διπλωματικών διαύλων, προτού προβούν σε επίσημες δηλώσεις.

Η Μάταιη Προσπάθεια Διατήρησης των Καλών Προθέσεων: Το Δεύτερο Νταβός.

Οι πολιτικές εξελίξεις στο εσωτερικό της Τουρκίας σηματοδότησαν μια περίοδο ύφεσης στις σχέσεις των δύο χωρών. Η κυβέρνηση συνασπισμού υπό τον συντηρητικό Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ που σχηματίστηκε μετά τις εκλογές της 20ης Οκτωβρίου 1991, έδειξε να αντιμετωπίζει με ευνοϊκότερη διάθεση τα ελληνοτουρκικά ζητήματα. Εγκαταλείποντας τις ηγεμονικές τάσεις του Οζάλ, ο Ντεμιρέλ συναντήθηκε με τον ομόλογό του Κωνσταντίνο Μητσοτάκη στο Νταβός, τον Ιανουάριο του 1992. Όμως, παρά τις αγαθές προθέσεις των δύο ηγετών για την εξεύρεση λύσεων, η απροθυμία και η στασιμότητα αποτέλεσαν ανασταλτικό παράγοντα για ουσιαστική πρόοδο. Το αποτέλεσμα ήταν η συνάντηση των ηγετών να κινηθεί σε επίπεδο διακηρύξεων καλής θέλησης και προσχεδίων συνεργασίας.³⁶ Η κοινή τους ανακοίνωση περιείχε σχέδια για ένα σύμφωνο φιλίας, καλής γειτονίας και συνεργασίας, καθώς και υποσχέσεις πρωτοβουλιών για το Κυπριακό. Ωστόσο, τίποτε από αυτά δεν καρποφόρησε, ενώ παρέμειναν εκκρεμή το ζήτημα του επιχειρησιακού ελέγχου του Αιγαίου και της ίδρυσης νατοϊκών στρατηγείων.³⁷

B. Η Περίοδος 1995-1998 και η Εκδήλωση της Έντασης.

Τον Μάρτιο του 1995, η Ελλάδα ήρε το βέτο για την εγκαθίδρυση τελωνειακής ένωσης μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Τουρκίας, αφού πρώτα εξασφάλισε την διαβεβαίωση από τους Ευρωπαίους εταίρους ότι θα επιταχύνονταν οι προενταξιακές διαπραγματεύσεις μεταξύ της Ένωσης και της Κύπρου, μετά από την Διακυβερνητική Διάσκεψη του 1997. Και, ενώ θα περίμενε κανείς ότι η εξέλιξη αυτή, μεγίστης σημασίας για την Τουρκία, να έχει θετικό αντίκτυπο στις σχέσεις των δύο χωρών, το αποτέλεσμα ήταν κάθε άλλο παρά αυτό.

Η Ασφυκτική «Συμφωνία Αρχών για την Ασφαλή Διεξαγωγή Στρατιωτικών Επιχειρήσεων», του Μαρτίου 1995.

Η οικοδόμηση κάποιου τύπου καθεστώτος εμπιστοσύνης και ασφάλειας στο Αιγαίο, ανάμεσα στην Ελλάδα και στην Τουρκία, αποτελούσαν μόνιμο στόχο για τις Ηνωμένες Πολιτείες, που αποσκοπούσαν να αποτρέψουν τις εντάσεις και να διαχειριστούν τις κρίσεις στην περιοχή.³⁸ Η τελευταία απόπειρα έγινε τον Μάρτιο του 1995, όταν, κατά την επίσκεψή τους στην Αθήνα, ο Υφυπουργός Εξωτερικών των

³⁶ Γ. Βαληνάκης, *Με Όραμα και Πρόγραμμα: Εξωτερική Πολιτική για μία Ελλάδα με Αυτοπεποίθηση*, Εκδόσεις Παρατηρητής, Αθήνα, 1997, σελ. 61.

³⁷ Για μια εκτενή παρουσίαση του συγκεκριμένου θέματος, βλέπε Θ. Βερέμη, «Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις», στο *Σύγχρονος Ελληνισμός: Από το 1941 ως το Τέλος του Αιώνα*, σελ. 411.

³⁸ Α. Δημητρακόπουλος, «Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης και Στρατιωτική Αποτροπή», στο συλλογικό τόμο, *Η Ελλάδα και ο Κόσμος, 1996-1997*, ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα, σσ. 57-63.

ΗΠΑ, Ρίτσαρντ Χόλμπρουκ, μαζί με τον Αμερικανό Υφυπουργό Αμύνης, Ντικ Νάι παρουσίασαν ένα αναλυτικό σχέδιο για τη «Συμφωνία Αρχών για την Ασφαλή Διεξαγωγή Στρατιωτικών Επιχειρήσεων» ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία. Η ελληνική κυβέρνηση απέρριψε αμέσως το σχέδιο αυτό, το οποίο, όμως, επανέφερε σε διερευνητική συζήτηση το 1996, ο επόμενος Υφυπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ, Τζον Κόρνμπλουμ.

Το αμερικάνικο σχέδιο³⁹ απασχόλησε εκ νέου την Αθήνα, εφόσον μετά από την κρίση των Ιμίων, ο Λευκός Οίκος δεσμεύθηκε ρητώς να συμβάλει στην εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, μέσω κάποιου μηχανισμού διαλόγου. Το σχέδιο επιχείρησε να κατοχυρώσει τον όρο «αμφισβητούμενες περιοχές» στο Αιγαίο και να αποδυναμώσει το νόμιμο δικαίωμα της ελληνικής πλευράς να αναχαιτίζει στον εθνικό εναέριο χώρο και στο FIR Αθηνών «άγνωστα αεροσκάφη». Ωστόσο, το αμερικάνικο σχέδιο είχε και θετικά σημεία, εφόσον δήλωνε κατηγορηματικώς ότι βασιζόταν στο Μνημονίο της Βουλιαγμένης του 1988 και στους «Κανόνες για τις Ασκήσεις», δυο κείμενα, δηλαδή, που η τουρκική πλευρά προσπαθούσε να ξεχάσει. Επίσης, θέσπισε αυστηρούς τεχνικούς ελέγχους για την τήρηση της συμφωνίας αυτής, εμποδίζοντας την Άγκυρα να λειτουργεί πέραν των συμπεφωνημένων. Μερικά ενδεικτικά σημεία του σχεδίου ήταν τα εξής: **Άρθρο IV, παρ.1α)** Οι κυβερνήτες αεροσκαφών θα απέφευγαν απειλητικές μανούβρες, εικονικές επιθέσεις ή εικονική χρήση όπλων εναντίον πλοίων ή αεροσκαφών του άλλου μέρους, συμπεριλαμβανομένης της απελευθέρωσης διακοπών άφεσης όπλων. **Άρθρο IV, παρ.1γ)** Θα απέφευγαν να εκτελούν ακροβατικές ασκήσεις πάνω από τα πλοία της άλλης πλευράς.

Οι Βασικοί Άξονες της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής, μετά την κρίση των Ιμίων.

Μετά το *casus belli*, του Ιουνίου 1995, του τουρκικού κοινοβουλίου σε περίπτωση επέκτασης των ελληνικών χωρικών υδάτων και την συνακόλουθη κρίση των Ιμίων,⁴⁰ ο διανοητής Νίκος Μουζέλης, προλογίζοντας ένα βιβλίο που συνέγραψε ο Θεόδωρος Κουλουμπής,⁴¹ θεώρησε, όπως και άλλοι διαμορφωτές της εξωτερικής πολιτικής, καθαρή τρέλα την απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης να απορρίψει την τουρκική πρόταση για απευθείας διάλογο. Η αποδοχή διαλόγου, συνέχισε ο κ. Μουζέλης, δεν συνεπαγόταν καμιά υποχώρηση, ενώ καθιστούσε την τουρκική επιθετικότητα εμφανέστερη. Στο σημείο αυτό θα μπορούσαμε να αντιπαραθέσουμε την άποψη, σύμφωνα με την οποία, η Ελλάδα δεν έπαψε ποτέ να διαλέγεται με την Τουρκία και πριν και μετά την κρίση των Ιμίων, όπως αποδεικνύει και το παρόν άρθρο για τα μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης, η δε δραματική, όσο και αντιφατική δήλωση του Πρωθυπουργού της Ελλάδας, Κώστα Σημίτη μπροστά στο ελληνικό

³⁹ Βλέπε, Κ. Αδάμ, «Αμερικάνικο Ενδιαφέρον για Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης», *Ελευθεροτυπία*, 19 Μαρτίου 1996, σσ. 7-8.

⁴⁰ Για την κρίση στα Ίμια υπάρχει εκτενής βιβλιογραφία. Βλέπε Α. Κούρκουλα, *Ίμια, Κριτική προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα*, Σιδέρης, Αθήνα 1997. Η. Dipla, G. Kostakos and N. Ziogas, «The Imia Incident and Turkey's Violation of International Law», The Citizens' Movement and ELIAMEP, 1996.

⁴¹ Θ. Κουλουμπής και Σ. Ντάλης, «Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική στο Κατώφλι του 21ου Αιώνα. Εθνοκεντρισμός ή Ευρωκεντρισμός», Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 1997, σελ. 24-25

Κοινοβούλιο ότι «η Ελλάδα δεν διαλέγεται», μπορεί να χαρακτηριστεί το λιγότερο ως μη ακριβής.

Η ελληνική κυβέρνηση δια του Γιάννου Κρανιδιώτη θεωρούσε ότι δεν εννοείτο διαπραγμάτευση σε θέματα κυριαρχικών δικαιωμάτων.⁴² Η ομαλοποίηση των σχέσεων εξαρτάτο από τρεις προϋποθέσεις. (i) Την επίλυση του Κυπριακού. (ii) Τον τερματισμό της τουρκικής επιθετικότητας στο Αιγαίο και (iii) Την πρόοδο στα ατομικά δικαιώματα και δημοκρατικές ελευθερίες. Η Ελλάδα απέρριψε χωρίς περιστροφές την τακτική της Τουρκίας για συνολική διαπραγμάτευση στη βάση της δύναμης υπεροχής και της απειλής πολέμου. Διάλογος με τέτοιους όρους δεν ήτο αποδεκτός από την Ελλάδα.⁴³ Μάλιστα, η Ελλάδα πίστευε στη χρησιμότητα της ευρωπαϊκής προοπτικής της Τουρκίας, για αυτό και συναίνεσε τον Μάρτιο του 1995 στην τελωνειακή ένωση της Τουρκίας με την ΕΕ, εξασφαλίζοντας ως αντάλλαγμα την προοπτική ένταξης της Κύπρου.

Η «Βήμα προς Βήμα Προσέγγιση» και η Συνάντηση στην Ουάσιγκτον, τον Απρίλιο 1996.

Μια ολοκληρωμένη πρόταση για την σταδιακή αποκατάσταση της ομαλότητας στο Αιγαίο διατύπωσε ο πρωθυπουργός της Ελλάδας, Κώστας Σημίτης, κατά την διάρκεια της επίσκεψής του στην Ουάσιγκτον, τον Απρίλιο του 1996. Γνωστή και ως «βήμα προς βήμα» διαδικασία⁴⁴ για την αντιμετώπιση του ελληνοτουρκικού προβλήματος, η ελληνική πρόταση προσδιόρισε το πλαίσιο διαλόγου. Πρώτο βήμα για καλλιέργεια κλίματος εμπιστοσύνης θα ήταν η αποδοχή τριών προϋποθέσεων από την Τουρκία: (i) Δήλωση ότι αποκλείεται η απειλή πολέμου και η χρήση βίας. (ii) Αποδοχή των υπάρχουσων διεθνών συμφωνιών και των αρχών του διεθνούς δικαίου. (iii) Επίλυση ζητημάτων μέσω διαδικασιών διεθνούς δικαίου και συγκεκριμένα του Δικαστηρίου της Χάγης. Η αποδοχή των ανωτέρω θα επέτρεπε στην Ελλάδα να εγκρίνει το χρηματοδοτικό κανονισμό της συμφωνίας σύνδεσης. Το επόμενο βήμα θα ήταν η σύνταξη συνυποσχετικού παραπομπής στην Χάγη. Παράλληλα οι δυο χώρες θα μπορούσαν να εγκαινιάσουν επαφές για ανάπτυξη συνεργασίας σε τομείς αμοιβαίου συμφέροντος. Ωστόσο, η περίοδος 1995-1998 χαρακτηρίζεται από αδιέξοδο, ενώ οι πρωτοβουλίες εξομάλυνσης των συνθηκών ήταν μάλλον ελάχιστες.⁴⁵

⁴² Γ. Κρανιδιώτης, «Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική. Σκέψεις και Προβληματισμοί στο Κατώφλι του 21ου Αιώνα», Αθήνα, Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, 1999, σελ. 28.

⁴³ Ο.π., σελ. 29.

⁴⁴ Ο.π., σελ. 194.

⁴⁵ Ένα μετρήσιμο μέγεθος της έντασης που δικαιολογεί και τεκμηριώνει την σαφή διάκριση των περιόδων 1988 έως 1995 και 1995 έως 1999, είναι η ποσοστιαία αύξηση των υπερπτήσεων των τουρκικών μαχητικών πάνω από ελληνικό έδαφος, των παραβιάσεων του ελληνικού εναέριου χώρου, των παραβιάσεων του FIR Αθηνών, καθώς και των εμπλοκών (dogfights) μαχητικών αεροσκαφών στα έτη 1995 και 1996.

Πτήσεις πάνω από ελληνικό έδαφος		Παραβιάσεις εθνικού εναέριου χώρου		Εμπλοκές (dogfights)	
1995	1996	1995	1996	1995	1996
73	538	523	1600	128	459
635%		206%		260%	

Το Αμφιλεγόμενο Κοινό Ανακοινωθέν Σημίτη-Ντεμιρέλ της Μαδρίτης (Ιούλιος 1997).

Με την πτώση της κυβέρνησης Ερμπακάν-Τσιλλέρ γεννούνται νέες προσδοκίες ύφεσης στα ελληνοτουρκικά ζητήματα. Στο περιθώριο της συνόδου κορυφής του ΝΑΤΟ, στις 8 Ιουλίου 1997, στη Μαδρίτη, έγινε η συνάντηση των πρωθυπουργών Κωνσταντίνου Σημίτη και Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ, όπου και υιοθετήθηκε μια διακήρυξη πλαισίου αρχών για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Το κοινό ανακοινωθέν⁴⁶ δεν μπορούσε να επιλύσει προβλήματα, καθώς από την φύση του δεν συνιστούσε συνθήκη, αλλά πολιτική διακήρυξη. Το κείμενο δεν ανακοίνωσε έναρξη πολιτικού διάλογου, σε αντιδιαστολή με τον εφ' όλης της ύλης διάλογο του Νταβός Ι. Αντίθετα, το κοινό ανακοινωθέν ενίσχυσε, σύμφωνα πάντα με το ελληνικό Υπουργείο των Εξωτερικών, τις κοινά αποδεκτές αρχές της «βήμα προς βήμα» προσέγγισης, ενώ οι αρχές που συμφωνήθηκαν διευκόλυναν την σταδιακή προσέγγιση, όπως επιθυμούσε η ελληνική πλευρά. Από την άλλη πλευρά, το κοινό ανακοινωθέν αποτέλεσε ένα ακόμη μικρό βήμα προς την αναγνώριση των τουρκικών διεκδικήσεων, εφόσον αποδεχόταν τα «ζωτικά συμφέροντα» των δύο μερών. Ήταν πασιφανές ότι η Τουρκία δεν θα ερμήνευε ως ζωτικά της συμφέροντα μόνο αυτά που προέκυπταν νόμιμα από διεθνείς συνθήκες και κανόνες διεθνούς δικαίου, αλλά θα θεωρούσε διασταλτικά όλες τις καταχρηστικές αξιώσεις της ως συμφέροντα. Το συμβούλιο κορυφής του Λουξεμβούργου, της 12ης Δεκεμβρίου 1997, αρνήθηκε την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας, αν δεν αναθεωρούσε την στάση της έναντι της Ελλάδας και δε βελτίωνε την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁴⁷

Ο Νατοϊκός Παράγων στο προσκήνιο και η Επανενεργοποίηση των Μνημονίων Παπούλια-Γιλμάζ, τον Ιούνιο του 1998.

Ο Γενικός Γραμματέας του ΝΑΤΟ, Χαβιέ Σολάνα ανακοίνωσε ότι έληξαν με επιτυχία οι διαπραγματεύσεις μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας στις Βρυξέλες, τον Ιούνιο 1998, με σκοπό την επαναβεβαίωση των συμφωνηθέντων του 1988. Η Άγκυρα επί μια δεκαετία έβαζε στο ψυγείο τα Μνημόνια Βουλιαγμένης και Κωνσταντινούπολης, αλλά ο κ. Χαβιέ Σολάνα έκρινε πως έπρεπε να τα αναδείξει, με απώτερο σκοπό την διευκόλυνση της εφαρμογής της «Νέας Δομής» του ΝΑΤΟ.⁴⁸ Στο πρακτικό επίπεδο, τα ανωτέρω σήμαιναν ότι η Ελλάδα και η Τουρκία, το δίμηνο Ιουλίου και Αυγούστου, δεν θα προχωρούσαν σε στρατιωτικές δραστηριότητες στο Αιγαίο, ώστε να διαταράσσουν την τουριστική περίοδο. Οι εθνικές στρατιωτικές ασκήσεις θα συνοδεύονταν από NOTAM, κάτι που συστηματικά αρνείτο η Τουρκία και θα τηρούνταν όλοι οι κανόνες του διεθνούς δικαίου. Η Αθήνα μπορούσε να θεωρεί ότι πέτυχε νίκη στα σημεία, αφού έγινε αποδεκτή η πάγια θέση της να αναφέρει στις Βρυξέλλες τα ζητήματα τήρησης των συμφωνιών. Η Άγκυρα από την άλλη πλευρά, δεν έχασε και πολλά, καθώς η χρονική δέσμευση των μνημονίων ήταν μόνο δίμηνη. Μάλιστα, ο κ. Σολάνα επέμεινε στην οικοδόμηση μέτρων εμπιστοσύνης

Τα παραπάνω στοιχεία προέχονται από την *Αμυντική Βίβλο 1997-1998*, ετήσια έκδοση του περιοδικού «Στρατηγική».

⁴⁶ Γ. Κρανιδιώτης, ό.π., σ.σ. 187-189

⁴⁷ Κ. Μπότσιου, «Τουρκία-Ευρωπαϊκή Ένωση-Κουρδικό: Οι Νέοι Συσχετισμοί», *Ανασκόπηση 1999*, Έκδοση ΕΛΙΑΜΕΠ, σελ. 139-156.

⁴⁸ Βλ. Κύρα Αδάμ, «Μικρό Βήμα Εμπρός», *Ελευθεροτυπία*, 14 Ιουνίου 1998, σελ. 4

στις συνολικές σχέσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία και όχι στην οικοδόμηση μέτρων εμπιστοσύνης συγκεκριμένα και μόνο στο Αιγαίο.

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ: Η Οικονομική Διάσταση των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων κατά την διάρκεια της Περιόδου 1998-1998.

Οι εμπορικές συναλλαγές Ελλάδος-Τουρκίας, από το 1988 έως το 1998, θα εξεταστούν με σκοπό να γίνουν ορισμένες διαπιστώσεις για την εξέλιξη του εμπορικού ισοζυγίου μεταξύ των δύο χωρών και την επίδραση των κρίσεων στον όγκο των εμπορικών ροών. Ο Πίνακας 1 (και το Διάγραμμα 1 στο Παράρτημα) που ακολουθεί παρουσιάζει τις εισαγωγές της Ελλάδος από την Τουρκία και τις εξαγωγές της Ελλάδος προς την Τουρκία από το έτος 1988 έως το έτος 1998.⁴⁹ Στην περίοδο 1988 έως 1994, με εξαίρεση τα έτη 1988 και 1993, η Ελλάδα βρίσκεται σε ελλειμματική σχέση με την Τουρκία. Στην περίοδο 1995 έως 1998 η τάση του εμπορικού ισοζυγίου να είναι ελλειμματικό για την Ελλάδα φαίνεται να αντιστρέφεται. Έτσι την περίοδο 1995 έως 1998 (με εξαίρεση το έτος 1998) το εμπορικό ισοζύγιο είναι πλεονασματικό, όπως πλεονασματικό αναμένεται να είναι και για το έτος 1999.⁵⁰

Πίνακας 1

ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΕΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑΣ		
ΕΤΟΣ	ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΑΠΟ ΤΟΥΡΚΙΑ (σε 1.000 US Dol)	ΕΞΑΓΩΓΕΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΡΚΙΑ (σε 1.000 US Dol)
1988	51.212	57.412
1989	121.000	85.874
1990	144.454	114.801
1991	105.365	105.233
1992	133.387	133.365
1993	143.418	154.425
1994	166.043	134.301
1995	209.679	220.978
1996	229.271	353.470
1997	295.743	437.050
1998	362.609	338.085

ΠΗΓΗ: OECD

⁴⁹ Βλέπε OECD, Monthly Statistics of International Trade, electronic version from 1988 to 1998, διαθέσιμο στην παρακάτω ηλεκτρονική διεύθυνση http://www.oecd.org/document/10/0,2340,en_2649_201185_1906826_1_1_1_1_00.html.

⁵⁰ Έξοχες μελέτες για τις πρόσφατες εξελίξεις στις διμερείς σχέσεις αποτελούν: Aydin, M. and Ifantis, K., *Turkish Greek Relations: The Security Dilemma in the Aegean*, Routledge, London, 2004, καθώς και Καζάκος, Π., *Το Αβέβαιο Μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η Τουρκία*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2003.

Μία ερμηνεία της θετικής για την Ελλάδα εξέλιξης του εμπορικού ισοζυγίου μεταξύ των δύο χωρών είναι η τάση που παρατηρείται να επηρεάζεται αρνητικά ο ρυθμός αύξησης των εισαγωγών της χώρας μας από την Τουρκία την περίοδο των κρίσεων (π.χ. Ίμια, επεισόδιο Οτσαλάν), τάση που δεν επιβεβαιώνεται στις ελληνικές εξαγωγές προς τη γείτονα. Πιο συγκεκριμένα, σε μια προσπάθεια ερμηνείας της διακύμανσης του όγκου των εμπορικών ροών, διαπιστώνεται η επίδραση του θετικού κλίματος του Νταβός στις εμπορικές συναλλαγές των δύο χωρών, μια επίδραση ιδιαίτερα εμφανής στις εισαγωγές της χώρας μας από την Τουρκία το χρονικό διάστημα 1988-1990. Η κατάσταση μεταβάλλεται ραγδαία το 1991, στοιχείο που επηρεάζει τόσο τις εισαγωγές, όσο και τις εξαγωγές, εξαιτίας των εντάσεων που συνόδευσαν τις συζητήσεις για την μείωση των εξοπλισμών στην Ευρώπη και, κυρίως, μετά την κρίση στον Περσικό. Η πολιτική συγκυρία είχε επιπτώσεις στις εμπορικές σχέσεις των δύο χωρών την περίοδο αυτή. Η μείωση των εξαγωγών τις Ελλάδας προς την Τουρκία ανέρχεται σε ποσοστό 8%, ενώ οι ελληνικές εισαγωγές από την γείτονα μειώνονται κατά 27%.

Η θετική μεταβολή που παρουσιάζεται κατά το έτος 1992 οφείλεται μάλλον στην νέα πρωτοβουλία προσέγγισης των δύο χωρών στο Νταβός. Η αισιοδοξία του Νταβός II υπάρχει διάχυτη και το επόμενο έτος. Παρατηρείται, λοιπόν, μία μικρή αύξηση των εισαγωγών της Ελλάδος από τη γείτονα και μία μεγαλύτερη αύξηση των εξαγωγών της προς την Τουρκία.

Το 1994 μειώνονται οι εισαγωγές της Τουρκίας από την χώρα μας, μείωση που είναι δυνατόν να εξηγηθεί και από τα μεγάλα οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπισε η Τουρκία το έτος αυτό⁵¹ σε συνδυασμό με την ανάδειξη των ελληνοτουρκικών διαφορών ως μεγίστου και εθνικού χαρακτήρα προβλήματος, με απώτερο σκοπό τη συσπείρωση της πολιτικής ηγεσίας, στο εσωτερικό της οποίας είχε ξεσπάσει έντονη διαμάχη μετά το θάνατο του Οζάλ. Η αλματώδης αύξηση των εμπορικών ροών κατά το 1995 οφείλεται κατά κύριο λόγο στην άρση του βέτο από την πλευρά της Ελλάδας για την τελωνειακή ένωση Τουρκίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης. Από το επόμενο έτος η κατάσταση μεταβάλλεται εξαιτίας της κρίσης που ξεσπά με το ζήτημα της αιγιαλίτιδας ζώνης, κρίση που οδηγεί στο «θερμό επεισόδιο» των Ιμίων. Έτσι, ενώ το 1995 οι εισαγωγές της χώρας μας από την γείτονα αυξήθηκαν κατά 25% σε σχέση με το έτος 1994, το 1996 η αύξηση αυτή ήταν μόλις 10%.

Το 1997 η υπογραφή στη Μαδρίτη της συμφωνία Σημίτη-Ντεμιρέλ για αμοιβαία αποχή από ενέργειες που θα έθιγαν τα νόμιμα δικαιώματα των δύο χωρών οδηγεί σε ανάκαμψη των εμπορικών συναλλαγών. Όμως, η συμπαγής άρνηση που έλαβε η Τουρκία από την Ευρωπαϊκή Ένωση στην Σύνοδο Κορυφής του Λουξεμβούργου για οποιαδήποτε ευρωπαϊκή προοπτική δημιούργησε εκ νέου αρνητικό κλίμα στις διμερείς σχέσεις. Στη συνέχεια, το κλίμα στις ελληνοτουρκικές σχέσεις επιβάρυναν διάφορα επεισόδια, όπως η ματαίωση της εγκατάστασης του πυραυλικού συστήματος S-300 στο έδαφος της Κύπρου και η πρόταση του έλληνα Υπουργού Εξωτερικών, Θεόδωρου Πάγκαλου, τον Ιανουάριο του 1998, για εκδίκαση όλων των προσφυγών της Τουρκίας στη Χάγη, που είχαν ως αποτέλεσμα την ραγδαία μείωση των εισαγωγών της Τουρκίας από την χώρα μας (μείωση της τάξης του 22%).

⁵¹ Διαφωτιστική πηγή για την οικονομική κατάσταση της Τουρκίας στην συγκεκριμένη περίοδο αποτελεί το OECD Economic Survey, *Economic Surveys: Turkey*, Issue 9, Paris, 1995. Ενδεικτικά μπορεί να αναφερθεί η αύξηση του πληθωρισμού από 66,1% το 1993 σε 110% το 1994 και η αύξηση της ανεργίας από 7,6% σε 10,9% στην ίδια περίοδο.

Επίλογος-Συμπεράσματα

Από όσα αναφέρθηκαν παραπάνω καθίσταται σαφές ότι το πολιτικό κλίμα που επικρατεί και διαμορφώνει την διάθεση για εφαρμογή ΜΟΕ στις σχέσεις των δύο χωρών επηρεάζει, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό και τα πεδία της διμερούς οικονομικής συνεργασίας. Η διάκριση των δύο χρονικών διαστημάτων (1988-1995 και 1995-1999) έχει ως στόχο να καταδείξει ότι το διπλωματικό πεδίο αποτελεί καθοριστικό παράγοντα της οικονομικής συνεργασίας των δύο μερών. Έτσι, στο πρώτο διάστημα οι όποιες απόπειρες οικονομικής προσέγγισης είναι ελάχιστα αποτελεσματικές και ακόμα λιγότερο τολμηρές, στο δεύτερο διάστημα η κατάσταση επιδεινώνεται με ανύπαρκτες πρωτοβουλίες οικονομικής προσέγγισης. Στην περίοδο 1999 ως σήμερα η ευρωπαϊκή προοπτική και των δύο χωρών δημιουργεί τις κατάλληλες προϋποθέσεις για βελτίωση των όρων συνεργασίας και περαιτέρω διεύρυνση αυτής σε «απαγορευμένους» ως σήμερα τομείς. Η εξήγηση της εξέλιξης των οικονομικών μεγεθών (εμπόριο, τουρισμός και επενδύσεις) με βάση τις πολιτικές σχέσεις των δύο χωρών έχει ερμηνευτικές αδυναμίες, καθώς παραβλέπει άλλες μεταβλητές που είναι σημαντικές, όπως η γενικότερη οικονομική κατάσταση, το ευρύτερο διεθνές περιβάλλον κ.α. Ωστόσο, παρά τις όποιες μεθοδολογικές δυσκολίες, η γενικότερη εικόνα που προκύπτει είναι ότι το πολιτικό κλίμα επηρεάζει την οικονομική συνεργασία.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ:

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

